

Bir Eleştiri Denemesi:

“Türk Sultanına Mektup Yazan Zaporogian Kazakları” -İlyya Repin

A Critical Essay:

“Letters by Zaporozhian Cossacks to the Turkish Sultan” -İlyya Repin

Serdar TUNA¹

Özet

Sanat, toplumların kültürünü oluşturan en önemli parçalardan biridir. Sanat eserleri izleyiciye estetik haz verirken, aynı zamanda da dönem yaşamı hakkında da bilgiler verirler. Sanat yapıtları içinden çıktığı kültürünün tek yansıtıcısı olmasalar da, o toplumun kültürü hakkında çok önemli bilgiler veren, son derece etkili öğeleridir. Toplumların yarattığı imgeler, o toplumların yaşam tarzlarının birer aynalarıdır. Hatta kimi zaman yazılı belgelerden de daha etkili oldukları söylenebilir. Bu çalışmada, İlyya Repin'in *“Türk Sultanına Mektup Yazan Zaporogian Kazakları”* adlı eseri Feldman'ın eleştiri yöntemine göre incelenmiş, bulgulara dayalı bir yorumlama yoluna gidilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İlyya Repin, Kültür, Sanat, Sanat Eleştirisi

Abstract

Art is one of the most important parts that construct culture of societies. While works of art giving aesthetic pleasure to the audience, at the same time they give information about the period of life. They don't even be the only reflective of the culture that it come through, works of art are highly effective elements which provides crucial information about the culture of that society. Images created by society are a reflection of the lifestyle of that society. Sometimes, it can even be said to be more effective than written documents. In this study, Ilyya Repin's " *Letters by Zaporozhian Cossacks to the Turkish Sultan* " was examined by the method of Feldman's criticisms and an interpretation based on the findings was made to.

Key Words: Art, Art Criticism, Culture, İlyya Repin

Giriş

Yeryüzünde belki de pek az kavram “sanat” kadar tartışmalıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kavram, gerek tanımı, gerek amacı gerekse ontolojik olarak yeri açısından hep tartışma konusu olmuş

¹ Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, stuna@mehmetakif.edu.tr

ve onu açıklayabilmek için kuramlar, tanımlar yaratılmaya çalışılmıştır. Duyguyu düşünceye, düşünceyi duyguya dönüştüren bu olgu için, belki de Boydaş (2007)'ın tanımı yerinde olacaktır; yazara göre sanat, karışıklıktan ahenk yaratma faaliyetidir.

Bir toplumun kültürünü oluşturan en önemli parçalardan biri olan sanat yapıtları, izleyiciye estetik haz verirken, aynı zamanda da dönem yaşamı, tarihi, yeme içme ve giyinme kültürü hakkında bilgiler verirler. Sanat yapıtları, üretildiği toplumun kültürünün tek yansıtıcısı olmasalar da, o toplumun kültürü hakkında çok önemli bilgiler veren, kültürel etkileşimde önemli roller üstlenen son derece etkili öğeleridir. Toplumların yarattığı imgeler, o toplumların yaşam tarzlarının birer aynalarıdır. Hatta kimi zaman yazılı belgelerden de daha etkili oldukları söylenebilir.

Resimlerin ya da her tür görsel imgenin, dönemin tarihini ve kültürünü yansıttığını, dönemi tanımanın en iyi yollarından biri olduğunu düşünen pek çok tarih araştırmacısı da vardır. Bunlardan Jacop Burckhardt (1818-1897) ve Johan Huizinga (1872-1945), İtalya ve Hollanda kültürlerine ilişkin tanımlarını ve yorumlarını yaparken, döneme ait yazılı belgelerin yanı sıra Rafaello ve Van Eyck gibi sanatçıların resimlerinden de yararlanmışlardır. Bir başka araştırmacı Aby Warburg (1866-1929), bir sanat tarihçisi olarak, imgelere dayalı kültür tarihi konusunda önemli çalışmalarda bulunmuştur. Yine bir başka tarihçi Gilberto Freyre (1900-1987), araştırmalarında resimlerin ve fotoğrafların sağladığı kanıtlardan faydalanmıştır (Burke, 2008).

Temelde bir kaç çizgi, bir kaç renkten oluşan bir resmin, bazen ciltler dolusu kitaplarla açıklanmaya, anlaşılmaya çalışıldığı da olmuştur. Bir sanat yapıtı görüldüğünden çok daha fazlasıdır. Bundan dolayı sanat yapıtlarının iki ayrı yapıdan oluştuğu söylenebilir. Birincisi bize görünen ön yapı, diğeri ise görünenden anlamlar çıkarttığımız ve çok daha derin olan, üzerinde çok daha fazla konuşulabilen, çoğu kez anlamlarla yüklü olan arka yapıdır.

Sanat eserinden anlam çıkartma ve haz alma süreci olarak da adlandırabileceğimiz sanat eleştirisi yapabilmek için, hiç şüphesiz ki, sanat izleyicisi olarak belli bir yöntem ihtiyacımız vardır. Bir sanat yapıtını incelemek, ondan anlamlar çıkartabilmek ve neden değerli olduğu hakkında düşüncemizi ortaya koyabilmek, kimi yazarlara göre, bir dedektifin olay örüntüsü üzerinde çalışırken ipuçları toplayıp, bulduğu ipuçlarından anlamlar çıkartmasına benzetilir. Bu çalışmada, Edmund Feldman'ın ortaya koyduğu pedagojik eleştiri yöntemi uygulanacaktır.

İnceleme

Feldman'ın pedagojik eleştiri yöntemi; Betimleme, Çözümleme, Yorumlama ve Yargılama basamaklarından oluşan bir sistemden oluşmaktadır.

İlk iki basamak, yani betimleme ve çözümleme basamakları, resmin ön yapı elemanları ile ilgili olup görününenlerin bir listesinin yapıldığı ve kompozisyon özelliklerinin açıklandığı aşamalarıdır. Bu basamaklar ayrıca "yorumlama", yani resimden anlam çıkartma aşaması için de gerekli olan bilgilerin toplandığı aşamalarıdır.

Eleştirisi yapılmaya çalışılacak sanat yapıtının adı; "Türk Sultanına Mektup Yazan Zaporogian Kazakları". Sanatçısı ise İlyya Repin' dir (Resim 1).

(Resim 1)

Orjinal ölçüleri 203 x 358 cm olan bu resmi İlyya Repin, 1880 ve 1891 yılları arasında yapmıştır.

Resme ilk bakıldığında pek çok erkek figürü göze çarpmaktadır. Figürler, kompozisyonun merkezinde yoğunlaşmıştır. Ağaçtan yapılmış bir masa, masanın kenarlarında oturanlar ve onların etrafında ayakta duran figürler dikkati çekmektedir. Ayakta duran figürlerin hemen arkasında çoğunluğu dikey, bir kısmı diyagonal pozisyonda mızrak yada flama direği olduğu düşünülen unsurlar yer almaktadır. Dikey unsurların da arkasında, sisli puslu bir hava içerisinde düzensiz kalabalık görülmektedir.

(Resim 2)

Resmin en ön planında ve izleyiciye en yakın yerinde, bir fıçının üzerine yatar - oturur pozisyonda arkası izleyiciye dönük bir figür bulunmaktadır (Resim 2). Söz konusu figür, sol kolunun altında bir kılıç, belindeki kemerde barutluk, matara ve küçük bir gülle ve fıçıya yaslanmış bir tüfek de yer almaktadır. Hemen sol tarafında, üst tarafı çıplak bir biçimde oturan adam, kucağında bir çalgı aleti taşımakta, belinde bir kılıç ve matara asılı, aynı zamanda da önünde, masanın üzerinde iskambil kağıtları durmaktadır. Sağ tarafta ise, arkası dönük, uzun kürk paltosunu omuzuna almış, ayakta duran bir adam bulunmaktadır. Yine sağ tarafta, masanın etrafında ayakta duranlardan beyaz kürk başlık takmış, kırmızı kaftan türü bir elbise giymiş bir başkası, belinde kılıcıyla yer almakta, kırmızı giysili adamın sağ tarafında bir grup, masanın etrafındakiler gibi neşeli ve taşkın tavırlar göstermektedirler.

Başlık taşımayan erkeklerin çoğunun, üstten bir tutam saç bırakılmış tamamen dazlak bir saç şekli olduğu göze çarpmaktadır. Resimde görülen önemli bir diğer ortak unsur da, görülebildiği kadarı ile hemen hepsinin silahlı oluşudur.

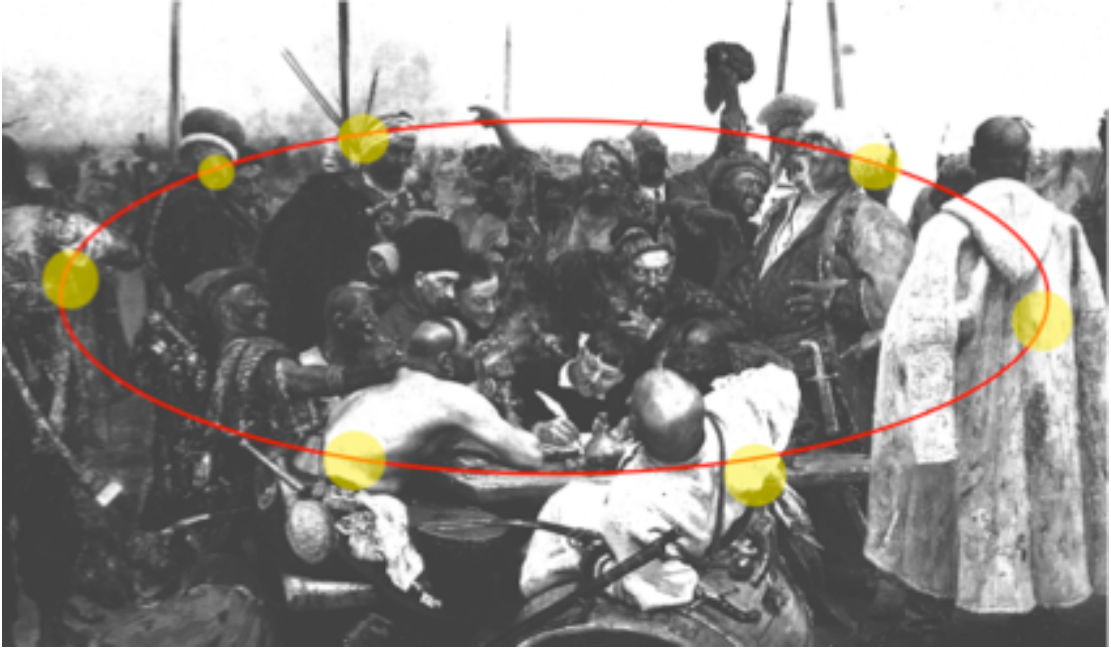

(Resim 3)

Resmin geneline bakıldığında, resimdeki tüm figürlerin bakışlarının kesiştiği nokta, konunun ilgi merkezi, resmin aynı zamanda da geometrik ortasında yer alan, elinde tüyden bir kalem tutan, koyu renk giysili adamdır (Resim 3). Söz konusu edilen adam, önündeki beyaz kağıda yüzünde tebessüm ifadesi ile bir şeyler yazmaktadır. Aynı tebessümlü ifade ve daha coşkuluları, yazı yazan figürün etrafını saranlarda da açıkça görülmektedir.

Resmin ön yapı elemanlarını ve kabaca ne olduğu tanımlandıktan sonra, kompozisyon özellikleri hakkında konuşmak, resim hakkında biraz daha bilgi toplamak için gerekli olacaktır.

Öncelikle, resmin bütününe bakıldığında, sağ tarafta yer alan büyük beyaz alan (kürk palto), belki de resimdeki tek düz büyük alandır. Bu nedenle ve ilk bakışta dikkatleri üzerine çektiğinden, bu alana kompozisyonun vurgu noktası denebilir. Sanatçılar genellikle, kompozisyonda en önemli ve vazgeçilmez unsur olan "birlik" ilkesini yakalayabilmek için, gözü belli bir noktaya çekip oradan da resim üzerinde göz hareketlerini dolaştırarak kontrol etmek isterler. Genellikle dairesel bir hareketle, resimdeki diğer unsurlar üzerinde dolaşan göz hareketleri, elemanlar arasında bir bütünlük oluşmasını sağlar. Şüphesiz, resimde birlik yaratmanın tek yolu ritim değildir. Tüm sanat ilkelerinin ortak amacıdır birlik. Ancak ritim, birlik yaratma konusunda son derece güçlü etkiye sahip bir sanat ilkesidir.

(Resim 4)

Bu resimde de, izleyicinin gözü öncelikle sağ tarafta bulunan büyük beyaz alana gitmektedir (Resim 4). Oradan, sol üst tarafta yer alan beyaz kalpağa, alını beyaz sargı ile sarılı figüre, hemen yanındaki başlıktaki beyaz çizgisel yüzeye, sol aşağıdaki beyaz giysiye, sağ aşağıdaki çıplak vücuda, hemen sağındaki beyaz giysiye ve tekrar büyük beyaz alana hareket ederek resim üzerinde izleyicinin gözüne sürekli dairesel bir hareket çizdirmektedir.

(Resim 5)

Resim 4'de beyaz lekelerin yarattığı ritim görülmüştü. Resimdeki kırmızı lekeler ön plana çıkartıldığında, aynı dairesel göz hareketlerinin bu sefer de kırmızı renkle verildiği ve birliğin sağlandığı söylenebilir (Resim 4).

Resmin yatay konumu ve figürlerin bu yatay konuma paralel olarak dizilişini, arkadaki dikey konumda bulunan mızrak ve bayrak direkleri dengelemektedir. Ayrıca resmin bütününe bakıldığında, resimde bir asimetrik dengenin varlığı görülmektedir. Denge ve birlik, bir sanat yapıtının vazgeçilmez ilkeleridir. Tüm yaşamda ve evrende olduğu gibi.

Resmin ön yapı elemanlarını ve kompozisyon özelliklerini aşağı yukarı tamamladıktan sonra, işin daha zor olan kısmına, yorumlama aşamasına sıra gelmektedir. Yorumlama aşaması, karşımızdaki sanat yapıtı hakkında bildiğimiz tüm bilgileri kullanabileceğimiz bir aşamadır. Eğer izleyici, yapıt hakkında derinlemesine bilgiye sahip değilse, betimleme ve çözümleme aşamalarından elde ettiği, resmin görünenleri ile yetinerek bir yorum yapmak zorundadır. Yorumlama son derece öznel bir durumdur. Tek bir yorumun doğruluğu söz konusu olmayabilir. Elde edilen verilere bağlı kalındığı sürece, her izleyici farklı yorumda bulunabilir. Belki de sanat yapıtının ilginçliği buradadır.

Karşımızdaki sanat yapıtı, tarihi bir durumu betimlediğinden, sadece gördüklerimizle yetinmek, bu yapıtı açıklamak için yeterli olmayacak, bir parça yüzeysel kalacaktır. Bu nedenle, yorumlama aşamasında olayın geçtiği tarihe kısa bir bakış atmak da yararlı olacaktır.

Resmin adından da anlaşılacağı üzere, resimde görülenler Zaporogian Kazaklarıdır. Tablonun konusu, 1676'da Osmanlı Padişahı IV. Mehmet'in, Zaporojya Kazaklarına yazdığı söylenen mektuba cevaben, Koşovi Ataman İvan Sirko'nın yazdığı düşünülen mektupla ilgilidir.

Zaporogian Kazakları, 14. yy dan sonra Rusya'nın güney bölgelerine yerleşen, Moldova'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan geniş step bölgesinin batısında Polonya ve Rusya'dan kaçmış, hükümdarların otoritesini tanımayıp steplere sığınan Hristiyan asilerdi. Kazaklar hayatlarını saldırdıkları bölgelerden elde ettikleri ganimetlerle, yani yağmayla sürdürürlerdi (Afyoncu, 2011). Doğularında Tatarlar, güneyde Osmanlı İmparatorluğu yer alırken, Polonya, Litvanya ve Rus Devleti de etraflarında yer alan diğer devletlerdir. Kazakları komşularından ayıran en önemli özelliği, yönetim şekilleriydi. Elinde bulundurduğu yetkiyi oğullarına devreden hükümdar, sultan, prens veya krallarla idare edilmiyorlar, liderler oylama sistemiyle belli bir dönem için seçiliyorlardı. Ayrıca Kazaklarda kimseye tabii olma isteği de yoktu (Hagen&Hagen, 2003).

Zuravno (İzvança) Antlaşması'na göre Türk egemenliğine geçmesi gereken Zaporojya Kazakları, bu durumu reddetmiş ve Siç kalesini ele geçirmek için yollanan 10.000 kişilik Türk ordusunun nerdeyse tamamı 1675 yazında Kazaklar tarafından katledilmişti. Leh kralı III Jan, Zuravno'da kuşatma altındayken İvan Sirko komutasındaki Kazak güçleri Kırım'da Simferopol ve Bahçesaray'ı yağma etmişlerdi, Selim Han Giray kaçarak yakalanmaktan kurtulmuştu (Allen, 1940).

Söylenceye göre Sultan IV. Mehmet, Zaporogian Kazaklarına bir mektup göndererek, teslim olmalarını ve egemenliği altına girmelerini istemiştir. IV. Mehmet tarafından gönderildiği iddia edilen, ancak ortada olmayan ve sadece bir efsane halini almış olan mektup şöyledir.

"Ben, Muhammed'in oğlu; Güneş ve Ay'ın kardeşi; Tanrı'nın torunu ve veziri; Makedonya, Babil, Kudüs, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın hükümdarı; İmparatorların imparatoru; hükümdarların hükümdarı; hiç yenilmemiş harikulade savaşçı; Hz. İsa'nın kabrinin yılmaz bekçisi; Tanrı tarafından seçilmiş mütevellinin ta kendisi; Müslümanların ümidi ve huzuru; Hıristiyanların kahredicisi ve koruyucusu olan; ben, Sultan, size emrediyorum Zaporojya Kazakları, kendi rızanızla ve direnmeden bana teslim olun ve saldırılarınızla beni rahatsız etmekten vazgeçin." Friedman (1978).

Bu mektup üzerine, İlyya Repin'in resminde de konu edilen karşı mektup, Kazaklar tarafından kaleme alınır. Mektubun bir kaç farklı şekli bulunsa da, Kostomarov'un 1872'de yayımlanmış olan versiyonu en kabul görenidir.

"Sen Türk İblisi, lanetli şeytanın kardeşi ve arkadaşı, ve bizzat Lüsifer'in katibi! Ne biçim bir savaşçısın? Şeytan sıçar ve ordun bununla yemlenir. Hıristiyan oğullarından asla kendine tebaa yapamıyacaksın; senin ordundan korkmuyoruz, seninle karadan ve denizden savaşacağız. Sen Babilli ahçı yamağı, Makedonyalı tekerlek tamircisi, Kudüslü biracı, İskenderiyeli keçi yüzücüsü, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın domuz çobanı, Yılan'ın torunu, bu dünyanın ve öbür dünyanın budalası, Tanrı'nın aptalı, domuzun burnu, dişi atın kıçığı, mezbaha iti, vaftizlenmemiş alın, şeytan kışını haşlasın! Kazaklar işte sana böyle cevap veriyor, iğrenç balgam topağı! Sen gerçek Hıristiyanları yönetmekten acizsin. Ay gökte, yıl kitapta, buradaki gün ile ordaki gün aynı; onun için git kışımızı öp!" Friedman (1978).

Ancak genel görüş, söz konusu mektubun, Osmanlı arşivlerinde yer almadığı gibi, gerçekte (eğer yazıldıysa da) padişaha hiç bir zaman gönderilmediği yönündedir. Mektup, Rus ve Kazakların milliyetçilik duygularını harekete geçirdiği için, bu topluluklar arasında çok beğenilmiş ve son derece popüler olmuştur. Hatta Stalin'in de bu cevabi mektubu çok sevdiği ve ezbere bildiği söylenmektedir. Yaygın kanı, mektubun bir tarihi belge olmayıp, bir metin olarak Zaporogian Kazaklarının, Polonya ve Osmanlı devletine karşı verdiği mücadelelerinde milliyetçi duruşlarını teşvik ettiği yönündedir (Friedman,1978; Hagen&Hagen, 2003). Resmin yapıldığı yüzyılda, milliyetçilik akımının Avrupa'da tamamen yayıldığı düşünülürken, bu kanı hiç de boş değildir. Günümüzde milliyetçiliğin topluları birleştiren, birlik ve beraberlik duygusunu pekiştiren, millet olmanın gereği kabul edilen bir düşünce biçimi olduğunu belirten Gölen (2012), ancak XIX. yüzyıldaki milliyetçiliğin, bugünkünden farklı olarak, devrimci ideolojinin bir parçası ve mevcut düzene başkaldırmanın etkili ve önemli bir aracı olduğunu ifade etmektedir.

Repin, 1878 yılında bu mektup meselesini öğrendiğinde Türk - Rus savaşının da son yıllarıydı. Konu çok ilgisini çekti, gerekli materyalleri toplamaya koyuldu, hatta Kazakların kullandığı malzemeleri toplayan bir koleksiyoncudan o günkü kıyafet ve silahlar hakkında bilgi ve malzeme edindi. Repin aslında, döneminde çok yaygın olan, Batı Avrupa'nın güçlü etkisine karşı Rus ve Slav gururu oluşturmaya çalışıyordu. Hatta bu çalışmasıyla 1895 yılında Münich'de "Baskıya Karşı Mücadele" temasıyla altın madalya kazanmıştır (Kochmann, 2009). Repin, Rus-Slav gururunu resimdeki Kazaklarda alaycı, aşağılayıcı yüz ve beden ifadeleri kullanarak ve sanki her birinin söz konusu mektubu tamamlamak için bir şeyler eklemek istermişcesine yarıştığı bir sahne betimleyerek yansıtmak istemiştir. Ayrıca Repin'in, Polonya'yı savaşta yenmiş, Viyana'yı kuşatacak güçteki Osmanlı İmparatorluğunun padişahını, yani mektubun muhatabını pek ciddiye almadıkları şeklinde göstererek bir çeşit propaganda yaptığı söylenebilir.

İlyas Repin'in Kazaklara büyük hayranlık beslediği bilinmektedir. Hagen&Hagen (2003)'e göre Repin, aslında Ukrayna'lıydı, ancak yakın arkadaşları bile onun Kazak olduğunu düşünüyorlardı. Bu hayranlık o kadar ileri gitmişti ki, 1881 yılında, Kazaklar bile bu adeti bıraktıkları halde, Repin, 4 yaşındaki oğlunun saçlarını Kazaklar gibi üstten bir perçem saç kalacak şekilde tamamen kestirmişti.

Repin'in Rusya Devlet Müzesinde sergilenen bu resmi, gerçek dünyadaki figür ve nesnelere gerçeğine uygun, başarılı bir şekilde yansıttığından "yansıtmacı" sanat kuramına göre değerli sayılabilir.

Kaynaklar

- Afyoncu, E. (2011). *Osmanlı, Eşkiyayı İkinde Vurmuştu*. Bugün Gazetesi. 21 Ağustos 2011 Pazar.
- Allen, W.E.D. (1940). *The Ukraine*. Cambridge University Press.
- Boydaş, N. (2004). *Sanat Eleştirisine Giriş*. Gündüz Yay. Ankara
- Burke, P. (2008). *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*. Kitap Yay. İst.

- Friedman, V. A. (1978). *The Zaporozhian Letter To The Turkish Sultan: Historical Comment Ary And Linguistic Analysis*. Slavica Hierosolymitana, Vol. 2. Jerusalem: Magnes. P . 25-38.
- Gölen, Z. (2012). *Şark Meselesi ve Milli Mücadele*. Fakülte Kitapevi. Isparta
- Hagen, R.M. & Hagen, R. (2003). *What Great Painting Say. Volume II*. Taschen
- Kochmann, A. (2009). Russian émigré artists and political opposition in fin-de-siècle Munich. *Emporia State Research Studies*. Vol. 45, no. 1, p. 6-26 (2009)
- Lang, W. K. (2002). *The Legendary Cossacks: Anarchy and Nationalism in the Conceptions of Ilya Repin and Nikolai Gogol*. *Nineteenth-Century Art Worldwide*, Vol 1, No. 1 (Spring 2002)